

مقدمه

اصطلاح‌شناسی تفسیر تطبیقی: در دیباچه کتاب اول که به «بررسی تطبیقی مبانی تفسیر فریقین» اختصاص داشت، بیان شد که تفسیر قرآن به دو نوع کلی تفسیر ترتیبی و موضوعی تقسیم می‌شود و آنچه تاکنون مورد اهتمام مفسران فریقین بوده، همین دو نوع تفسیر است که هر کدام نیز تقسیم‌بندی‌های خاص خود را دارند.

نوع دیگر از تفسیر که تاکنون در حوزه تفسیر قرآن (به صورت مستقل) به دست فراموشی سپرده شده، تفسیر تطبیقی است. این نوع تفسیر به بررسی مقایسه‌ای دیدگاه‌های شیعه و اهل سنت درباره تفسیر قرآن می‌پردازد.

هر چند در تفاسیر اجتهادی هر دو فریق (در برابر تفاسیر روایی یا بالمأثور) کم و بیش به بررسی و نقد دیدگاه‌های یکدیگر اشاره شده است (مانند تفسیر المیزان، نوشته علامه طباطبایی از تفاسیر شیعی و تفسیر روح المعانی نوشته آلوسی و المنار تألیف محمد رشید رضا، هر دو از تفاسیر اهل سنت)، ولی بررسی مستقل و همه‌جانبه با تنظیم منطقی مباحث، پیشینه‌ای در بین فریقین ندارد.^۱ ضرورت این نوع تفسیر در درک و ارزیابی درست از مبانی و مفاهیم آیات از دیدگاه‌های فریقین نهفته است که آثاری درخشان در پی خواهد داشت از جمله:

الف) کشف قوت‌ها و ضعف‌های فریقین در مبانی تفسیر و دیدگاه‌های تفسیری،

ب) شناخت اشتراک‌ها و افتراق‌های فریقین در مبانی تفسیر و مفاهیم تفسیری،

۱. در این باره تنها می‌توان به کتاب بین الشیعة والسنة دراسة مقارنة فی التفسیر و اصول نوشته علی احمد السالوس اشاره کرد که مشحون از داوری‌های یک‌سویه و گزارش‌های سلفی اوست.

ج) مرزبندی دقیق از اختلاف‌های مبنايي با تفاوت‌های بنایی و بررسی و نقد هر کدام در جای خود،
د) کشف اختلاف‌های لفظی فریقین (که حجم زیادی از اختلاف‌ها را به خود اختصاص داده) و اخراج آنها از دایره بحث،
ه) محک زدن موارد افتراق براساس مدارک و اصول پذیرفته شده نزد هر یک از دو فریق،

و) برملا ساختن بسیاری از داوری‌های ناآگاهانه و یا اتهام‌های متعصبانه،
ز) ارائه راهکارها برای برون‌رفت از اختلاف‌ها و اتهام‌ها.

تفسیر تطبیقی در دو حوزه «مبانی» تفسیر و «مفاهیم» آیات قرآن از دیدگاه فریقین خواهد بود. در (کتاب اول) حوزه مبانی تفسیر، اصول و پیش‌فرض‌های فریقین درباره تفسیر قرآن در دو بخش مبانی مشترک و مبانی مختص مورد بررسی قرار گرفتند. در حوزه مفاهیم تفسیری، موضوعاتی از قرآن گزینش شده‌اند، این گزینش براساس اولویت‌ها و نیازهاست که بخشی از آنها در تفاوت دیدگاه‌های تفسیری شیعه و اهل سنت و بخشی در تفاوت دیدگاه‌های شیعه با وهابیان است. روند کار در این حوزه بدین شکل است:

یک: درآمد مشتمل بر چکیده و پیش‌آگاهی‌های لازم در بررسی آیات مورد نظر،

دو: ارائه دیدگاه‌های تفسیری فریقین از مصادر و منابع معتبر آنان،

سه: کشف موارد مشترک فریقین درباره تفسیر آیات یاد شده،

چهار: بیان دلایل و شواهد و فراین هر کدام از دو فریق براساس منابع تفسیری و...،

پنج: بررسی و نقد دلایل و گزینش دیدگاه درست،

شش: نتیجه،

هفت: پژوهش.

این کتاب سومین کتاب از این مجموعه است که به «بررسی تطبیقی تفسیر آیات

مهدویت» اختصاص یافته است.^۱

۱. نگارنده با اذعان به حجم گسترده و دشواری این کار و اعتراف به بضاعت ناچیز خود، در نظر دارد با لطف

بیان مسئله: قرآن پژوهان فریقین در تفسیر آیات مهدویت چه گفته‌اند و تا چه اندازه دیدگاه‌های آنان به‌ویژه در موارد مشترک به صواب نزدیک است؟ آیا از موارد مشترک تفسیری آنان می‌توان - تا حدودی - به درک واقع‌بینانه از شخصیت امام مهدی علیه السلام و ویژگی‌های عصر ظهور پی برد؟

هدف: هدف ما درک دیدگاه‌های فریقین - به‌ویژه موارد اشتراک آنان - از تفسیر آیات مهدویت و ارزیابی آنها بر اساس دلایل و شواهد برای گزینش دیدگاه درست است، این فرآیند موجب می‌شود آموزه مهدویت شفاف‌تر و ابعاد آن نمایان‌تر شود و مسلمانان و مؤمنان در این باور راسخ‌تر گردند؛ چون مسلمانان بر اساس تعالیم قرآن و سنت به نوعی در اصل اعتقاد به مهدویت و ظهور منجی اتفاق نظر دارند.

فرضیه: مسلمانان در تفسیر آیات مهدویت بر موارد مشترک اساسی، اتفاق نظر دارند که این موارد تا حدود بسیاری قابل دفاع است و زیرساختی قابل اعتماد برای شخصیت‌شناسی امام مهدی علیه السلام و درک ویژگی‌های عصر ظهور خواهد بود.

خداوند، در حوزه مفاهیم، تمام موضوعات قرآنی را که در تفاسیر فریقین نقاط اشتراک فراوان و یا اختلاف نظر جدی دارند، به همین شکل مورد مطالعه و بررسی قرار دهد.

در اینجا لازم است این نکته را (که در مقدمه کتاب اول و دوم نیز عنوان کرده‌ام) اشاره کنم، کتابی که با نام تفسیر تطبیقی در سال ۱۳۸۳ به قلم نگارنده به چاپ رسیده بر اساس سرفصل کارشناسی ارشد رشته علوم قرآن «جامعه المصطفی العالمیه» است. تنها کمتر از ۲٪ مباحث آن کتاب که حدود ده صفحه است به موضوع این کتاب اختصاص دارد. این ده صفحه تحت عنوان «راهنمای تفسیر تطبیقی از آیات مهدویت» طرحی فشرده را برای پژوهش در این زمینه ارائه می‌دهد.

در ضمن بخشی از این کتاب دست‌آورد طرح پژوهشی «بررسی تطبیقی آیات ۳۲-۳۳ سوره توبه و آیه ۵۵ سوره نور» است که در پردیس قم - دانشگاه تهران در بهار ۱۳۸۸ به انجام رسید.